

ՀՀ կենտրոնական բանկի եզրակացությունը
Հայաստանի Հանրապետության 2023 թվականի պետական բյուջեի
կատարման տարեկան հաշվետվության վերաբերյալ¹

Մակրոտնտեսական միջավայր.²

2023 թվականին, չնայած աշխարհաքաղաքական լարվածությունների աճի, զգալի անորոշությունների պայմաններում տնտեսական աճի դանդաղման ռիսկերի պահպանմանը, ինչպես նաև կենտրոնական բանկերի կողմից հարաբերականորեն խիստ դրամավարկային քաղաքականության իրականացմանը, համաշխարհային և Հայաստանի հիմնական գործընկեր երկրներում, ընդհանուր առմամբ, սպասվածից բարձր տնտեսական ակտիվություն է արձանագրվել: Տարվա ընթացքում Հայաստանի ներքին տնտեսությունում արտաքին պահանջարկի գործոնների ազդեցության աստիճանական նվազման հետևանքով տնտեսական աճի տեմպը դանդաղել է, սակայն շարունակել է մնալ բարձր: Տնտեսական աճի բարձր տեմպերի պահպանմանը նպաստել են դեպի Հայաստան աշխատուժի, ֆինանսական ու կապիտալ ներհոսքի, զբոսաշրջության զգալի աճի, ինչպես նաև՝ ՀՀ-ից արտահանման պահանջարկի ավելացման միտումները: Արդյունքում, 2023 թվականին տնտեսական աճը կազմել է 8.7 տոկոս՝ գերազանցելով տարվա թիրախային մակարդակը:

2023 թվականին տնտեսական բարձր աճին նպաստել են գերազանցապես ծառայությունների, առևտրի և շինարարության ոլորտներում արձանագրված աճը, ինչպես նաև՝ նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին վերամշակող արդյունաբերության՝ ոսկերչական արտադրատեսակների արտադրության ճյուղի կտրուկ ընդլայնումը: Հատկանշական է, որ նման զարգացումների արդյունքում, տնտեսական բարձր աճն ուղեկցվել է տնտեսության կառուցվածքային որոշակի փոփոխություններով, որոնք ընդհանուր առմամբ, **ձևավորվել են տնտեսության առանձին ճյուղերում կարճաժամկետ գործոնների ազդեցության ներքո՝ անորոշություններ առաջացնելով համեմատաբար ներառական, կայուն և երկարաժամկետ բարձր տնտեսական աճի ապահովման համար:**

Տարվա ընթացքում ամբողջական պահանջարկի հարաբերականորեն ընդլայնված միջավայրն ուղեկցվել է արտաքին պահանջարկի աճի տեմպի

¹ ՀՀ կենտրոնական բանկը պետական բյուջեի կատարման մասին հաշվետվության վերաբերյալ եզրակացության կազմման շրջանակներում առաջնորդվում է բյուջեի կատարողականի՝ միջնաժամկետ պարտքի կայունության ապահովման, հարկաբյուջետային քաղաքականության պարբերաշրջանային ուղղվածության ու դիրքի, երկարաժամկետ աճին նպաստելու և այլ սկզբունքների ներքո գնահատականների ներկայացմամբ:

² Սույն փաստաթղթում բերված թվային տվյալները և գնահատականները վերցված են ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի կատարման մասին հաշվետվությունից՝ բյուջեի ճշգրտված ծրագրի նկատմամբ:

աստիճանական դանդաղման և ներքին պահանջարկի արագացման միտումներով: Վերջինիս նպաստել է եկամուտների ավելացման արդյունքում մասնավոր հատվածում ծախսումների բարձր աճը, որն առավելապես դրսևորվել է մասնավոր սպառման նկատմամբ ներդրումների առաջանցիկ աճով: 2023 թվականին, տնտեսական բարձր աճը՝ մի կողմից պահանջարկի դրական միտումների, մյուս կողմից արտադրական ներուժի ավելացման պայմաններում, ուղեկցվել է և՛ արտահանման և՛ ներմուծման ծավալների երկնիշ աճերի արձանագրմամբ: Ընդ որում, տարվա ընթացքում ներմուծման աճը որոշակի գերազանցել է արտահանման ակտիվությանը, որի արդյունքում զուտ արտահանման դիրքը որոշակի վատթարացել է և բացասական նպաստում ունեցել տնտեսական աճին: Միևնույն ժամանակ, պետական հատվածում թեև նախորդ տարվա նկատմամբ արձանագրվել է պետական սպառման և կապիտալ ներդրումների աճ, սակայն համախառն պահանջարկի վրա այն ունեցել է զսպող ազդեցություն: Վերոնշյալ զարգացումների արդյունքում, 2023 թվականին ընթացիկ հաշվի պակասուրդը ՀՆԱ-ում նախորդ տարվա համեմատ 2.9 տոկոսային կետով աճել է, սակայն ձևավորվել է սպասվածից զգալիորեն ցածր մակարդակում:

Գնաճ և դրամավարկային քաղաքականություն.

2023 թվականին ՀՀ-ում գնաճային միջավայրն էականորեն մեղմվել է. տարվա առաջին կեսին 12-ամսյա գնաճը կտրուկ նվազել է, իսկ երկրորդ կիսամյակից ձևավորվել է զրոյական մակարդակի շուրջ: Վերջինիս հիմնականում նպաստել են ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից իրականացված զսպող դրամավարկային քաղաքականությունը, արտաքին հատվածից փոխանցվող գնանկումային ազդեցությունները և դրամի արժևորումը:

Հաշվի առնելով մի կողմից՝ զգալիորեն դանդաղող 12-ամսյա գնաճը, իսկ մյուս կողմից՝ դեռևս պահպանվող բարձր պահանջարկի և գնաճային սպասումների գործոնները, 2023 թվականի առաջին կիսամյակում՝ մինչև հունիս, ԿԲ-ն քաղաքականության տոկոսադրույքը թողել է անփոփոխ: Հունիսից մինչև տարեվերջ, արտաքին հատվածից գնանկումային ազդեցությունների փոխանցման հետևանքով գնաճի շարունակական նվազման և ներքին տնտեսությունում աշխատաշուկայից ածանցվող գնաճային ճնշումների որոշակի չեզոքացման պարագայում, ԿԲ-ն աստիճանաբար թուլացրել է դրամավարկային պայմանները՝ իջեցնելով քաղաքականության տոկոսադրույքը, ընդհանուր առմամբ, 1.5 տոկոսային կետով (տարեվերջին՝ 9.25 տոկոս): 2023 թվականի ապրիլից սկսած 12-ամսյա գնաճը պահպանվել է թիրախից զգալիորեն ցածր մակարդակում՝ դեկտեմբերին կազմելով -1.7%: 12-ամսյա բնականոն գնաճը տարվա ընթացքում ցուցաբերել է համանման վարքագիծ և տարեվերջին կազմել է -0.4%:

Հարկաբյուջեության քաղաքականություն.

2023 թվականի հարկաբյուջետային քաղաքականությունն, առաջնորդվելով Կառավարության միջնաժամկետ ծրագրին համահունչ՝ տնտեսության ներուժի ավելացման, տնտեսական աճի նպատակադրված մակարդակի և պարտքի կայունության պահպանման սկզբունքով, շարունակել է սահուն կոնսոլիդացիայի ապահովումը և պարտքի աստիճանական նվազեցմանն ուղղված քաղաքականության իրականացումը: Արդյունքում, տնտեսական աճի սպասվածից բարձր մակարդակի և համախառն պահանջարկի աճի բարձր տեմպերի պահպանման պայմաններում, 2023 թվականի հարկաբյուջետային քաղաքականությունը կրել է հակացիկլիկ զսպող բնույթ:

2023 թվականի տնտեսական աճի բարձր մակարդակն անդրադարձել է հարկերի հավաքագրման բարելավման վրա՝ ապահովելով հարկերի աճի ծրագրվածից բարձր անվանական ցուցանիշներ: Այնուամենայնիվ, սպասվածից ավելի բարձր անվանական ՀՆԱ պայմաններում հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը ձևավորվել է նախատեսվածից ցածր մակարդակում: Այսպես, Կառավարության հարկային եկամուտները՝ 2022 թվականի համեմատ աճել են 15.4 տոկոսով, իսկ հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը էականորեն՝ 0.7 տոկոսային կետով աճել է և կազմել 23.4%: Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, որ հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը 0.3 տոկոսային կետով³ ցածր է ծրագրվածից, ինչպես նաև զիջում է միջնաժամկետ հատվածի համար նպատակադրված թիրախներին: Հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների աճին, բարձր տնտեսական ակտիվությունից բացի, նպաստել են նաև հարկային օրենսդրության փոփոխություններով պայմանավորված հարկման բազաների (հիմնականում նախորդ տարվա շահույթների, ներմուծման, սպառման և աշխատավարձերի գծով) աճը, ինչպես նաև հարկային վարչարարության բարելավման արդյունքները: Արդյունքում՝ **եկամուտների ազդակը ծրագրվածին համապատասխան՝ համախառն պահանջարկի վրա ունեցել է զսպող ազդեցություն:**

Այսպիսով, տնտեսական աճի ձևավորման վրա տնտեսության առանձին ճյուղերում կարճաժամկետ գործոնների գերակայության ու բարձր պահանջարկի պահպանման՝ 2023 թվականին ձևավորված միտումները ևս մեկ անգամ մատնանշում են, որ հարկային եկամուտների նպատակադրված թիրախների ապահովման համար կարևորվում են տնտեսության կառուցվածքին համարժեք հարկային քաղաքականության անհրաժեշտ ճշգրտումների իրականացումը և բյուջեի վերաբաշխման արդյունավետության ապահովումը:

³ Նշենք, որ հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը, հիպոթետիկ տոկոսագումարների դիմաց եկամտային հարկի վերադարձը հաշվի առնելու դեպքում կկազմի 23.9%՝ 2022 թվականի 23.1% ցուցանիշի դիմաց, իսկ հարկեր/ՀՆԱ բարելավումը կկազմի 0.8 տոկոսային կետ:

Առաջնորդվելով տնտեսության ներուժի ավելացման և տնտեսական աճի նպատակադրված թիրախի ապահովման սկզբունքով՝ պետական բյուջեի ծախսային քաղաքականությունը 2023 թվականին կարևորել է տնտեսության արդիականացմանն ուղղված միջոցառումները, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական իրավիճակով պայմանավորված աջակցության ծրագրերի իրականացումը⁴: Արդյունքում, 2023 թվականի պետական բյուջեի ծախսերն աճել են և՛ ընթացիկ, և՛ կապիտալ ծրագրերի գծով՝ միևնույն ժամանակ ուղեկցվելով ծախսերի՝ ծրագրվածի նկատմամբ թերի կատարման արդյունքներով:

Այսպես, ՀՀ պետական բյուջեի 2023 թվականի ծախսերը նախորդ տարվա համեմատ աճել են 13.6 տոկոսով՝ պայմանավորված ընթացիկ ծախսերի 11.6 տոկոս և ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի՝ 27% աճերով: Սա արտահայտվել է ՀՆԱ-ում պետական ծախսերի տեսակարար կշռի՝ նախատեսված 1,4 տոկոսային կետի համեմատ ավելի փոքր՝ 0.4 տոկոսային կետ աճով, որը հիմնականում պայմանավորվել է կապիտալ ներդրումների՝ ծրագրվածից շուրջ 0.9 տոկոսային կետով ավելի ցածր փաստացի ցուցանիշով: Արդյունքում, հաշվետու տարվա ընթացքում պետական բյուջեի ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում կազմել է 26.8%, որտեղ ընթացիկ ծախսերի կշիռը/ՀՆԱ-ում նվազել է 0.1 տոկոսային կետով, իսկ ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով գործառնություններն աճել են 0.5 տոկոսային կետով: Այնուամենայնիվ, վերջինս զիջել է ինչպես տարվա համար նախատեսված, այնպես էլ Կառավարության ծրագրով նպատակադրված թիրախին և կազմել ՀՆԱ-ի 5.0%-ը:

Պետական ծախսերի վերը նշված զարգացումների արդյունքում բյուջեի ծախսերը համախառն պահանջարկի վրա ունեցել են փոքր ընդլայնող, կամ գրեթե չեզոք ազդեցություն:

Հարկ է նշել, որ 2023 թվականին պետական բյուջեի ծախսերի կատարողականը, հատկապես, կապիտալ ծախսերի պլանավորված ծավալների շարունակական ավելացման պայմաններում, որոշակի բարելավվել է, որտեղ կապիտալ ծախսերի կատարողականը ճշտված ծրագրի նկատմամբ կազմել է 95.8%՝ նախորդ տարվա 94.9%-ի համեմատ, մինչդեռ պետական բյուջեի տարեկան ծրագրի նկատմամբ կատարողականը կազմել է 88.6%:

Այդուհանդերձ, հարկ է շեշտադրել, որ կապիտալ ծրագրերի կառավարման և իրականացման արդյունավետության բարձրացման խնդիրը շարունակում է մնալ արդիական: Ավելին, կապիտալ ծախսերի ցանկացած թերակատարում ոչիսկ է ստեղծում միջնաժամկետում տնտեսության ներուժային աճի համար:

⁴ Մասնավորապես, պետական աջակցություն է տրամադրվել տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում գործունեություն իրականացնող առևտրային կազմակերպություններին և անհատ ձեռնարկատերերին, գյուղատնտեսության ոլորտին, ԼՂ քաղաքացիներին (այդ թվում՝ 2023թ. սեպտեմբերին բռնի տեղահանված ԼՂ քաղաքացիներին):

Պետական բյուջեի եկամուտների ծրագրի կատարման և ծախսերի՝ համեմատաբար ցածր կատարողականի արդյունքում, **2023 թվականի պետական բյուջեի պակասուրդը զիջել է 2023 թվականի բյուջեում նախանշված ցուցանիշին, որի պայմաններում կառավարության պարտքի բեռը թեև նախորդ տարվա համեմատ փոքր ինչ աճել է, սակայն պահպանվել է ՀՆԱ-ի 50%-ից ցածր մակարդակում:**

Այսպես, 2023 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի պակասուրդը նախորդ տարվա նկատմամբ աճել է 5.2%-ով (9.3 մլրդ դրամով) և կազմել 189 մլրդ դրամ՝ 29.5 տոկոսով զիջելով ծրագրով նախատեսված ցուցանիշին: 2023 թվականին պակասուրդի ցածր մակարդակ է արձանագրվել նաև ՀՆԱ-ի նկատմամբ, որը կազմել է 2.0%՝ ծրագրված 3.1%-ի և 2022 թվականի 2.1%-ի դիմաց: Միևնույն ժամանակ, հարկային եկամուտների անվանական բարձր աճին զուգահեռ բյուջեի ծախսերի կատարումն ուղեկցվել է հարկաբյուջետային կանոնների պահպանմամբ և տարվա ընթացքում ՀՀ պետական բյուջեի պակասուրդը մշտապես ցածր է եղել կապիտալ ծախսերից: 2023 թվականին, ինչպես և նախորդ տարի, պակասուրդն ամբողջությամբ ֆինանսավորվել է ներքին աղբյուրների հաշվին, իսկ արտաքին աղբյուրներից զուտ ֆինանսավորումը եղել է բացասական: Հատկանշական է, որ 2023 թվականի ընթացքում որոշակիորեն նվազել են բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման ծախսերը՝ պայմանավորված տարվա երկրորդ կեսից սկսած դրամավարկային քաղաքականության աստիճանաբար մեղմման արդյունքում պետական պարտատոմսերի տոկոսների նվազմամբ:

Արդյունքում, 2023 թվականին պահպանվող բարձր պահանջարկով սնուցվող տնտեսական աճի պայմաններում, հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հիմնականում կրել է հակացիկլիկ բնույթ և տարվա համար **նախանշված չեզոքի համեմատ ունեցել է զսպող դիրք:** Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, որ տնտեսական աճի կառուցվածքային առանձնահատկություններից բխող հարկաբյուջետային վերաբաշխման խնդիրները, ինչպես նաև կապիտալ ծախսերի ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ դեռևս պահպանվող թերակատարումները, որոշակի անորոշություններ և ռիսկեր են պարունակում տնտեսության մեջ հարկաբյուջետային քաղաքականության անհրաժեշտ դիրքի գնահատման և ապահովման տեսանկյունից:

2023 թվականին, սպասվածից բարձր տնտեսական ակտիվության, ինչպես նաև հարկաբյուջետային հարաբերականորեն զսպող քաղաքականության իրականացման արդյունքում, Կառավարության պարտքի բեռը ցածր է եղել ինչպես 2023 թվականի բյուջեում նախանշված, այնպես էլ պարտքի բեռի նվազեցման 2022-2026թթ. ծրագրով նախատեսված ցուցանիշից և կազմել ՀՆԱ 48.1%-ը: Կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը նախորդ տարվա նկատմամբ աճել է 1.4 տոկոսային կետով, ինչին նպաստել են Լեռնային Ղարաբաղի կառավարության, նրա ստեղծած հիմնադրամների և

սահմանված չափանիշներին բավարարող այլ ԼՂ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց պարտավորությունների փոխանցման գործարքը⁵, ինչպես նաև՝ միջազգային ֆինանսական շուկայում տոկոսադրույքների բարձրացման պայմաններում պարտքի տոկոսադրույքների աճը: Հատկանշական է, որ ԼՂ կառավարության պարտքային պարտավորությունների ստանձնումը կազմել է ՀՆԱ-ի 2.2%-ը, առանց որի Կառավարության պարտքը ՀՆԱ-ում նվազել է՝ արտահայտելով հարկաբյուջետային սահուն կոնսոլիդացիայի և պարտքի նվազեցման՝ որդեգրած քաղաքականության սկզբունքները:

Հարկ է նշել, որ Կառավարության նպատակադրումներին համահունչ, 2023 թվականին ներքին պարտքի զգալի աճն ուղեկցվել է պարտքի ժամկետայնության ավելացմամբ: Այսպես, տարվա ընթացքում տեղաբաշխված պետական պարտատոմսերի միջին կշռված ժամկետայնությունը կազմել է 2381 օր՝ 2022 թվականի նույն ժամանակահատվածի 1762 օր ցուցանիշի համեմատ: Պարտքի ժամկետայնության աճին զուգահեռ, որոշակի նվազել է պարտքի անվանական տոկոսադրույքը:

Հարկ է նշել, որ տնտեսության ներուժի ավելացմանն ուղղված ներդրումային ծրագրերի իրականացումը և դրան զուգահեռ՝ պետական պարտքի նվազեցման քաղաքականությունը, կարևոր նախապայման են **հարկաբյուջետային քաղաքականության ճկունության, հեղինակության և տնտեսության միջնաժամկետ աճին ուղղված ծրագրերի շարունակականության, ինչպես նաև պարտքի սպասարկման հեռանկարների բարելավման անհրաժեշտ երաշխիքների ապահովման համար:**

Ամփոփում. Ամփոփելով նշենք, որ չնայած շարունակվող մարտահրավերներին և անորոշություններին, ՀՀ տնտեսությունում սպասվածից ավելի դրական զարգացումների պայմաններում, ինչպես նաև՝ տնտեսական իրավիճակին համարժեք հակացիկլիկ հարկաբյուջետային քաղաքականության իրականացման և այն դրամավարկային քաղաքականության հետ արդյունավետ համադրման շնորհիվ 2023 թվականին **հնարավոր է եղել ապահովել մակրոտնտեսական կայունությունը ՀՀ-ում:** Այդուհանդերձ, ստեղծված տնտեսական հարաբերականորեն բարենպաստ իրավիճակում, 2023 թվականին իրականացրած հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունքները որոշ չափով շեղվել են միջնաժամկետ և երկարաժամկետ նախանշված թիրախներից: Այս համատեքստում, **ԿԲ-ը կարևոր է համարում հաշվետու տարվա ընթացքում հարկաբյուջետային հակացիկլիկ քաղաքականության իրականացումը, սակայն շեշտադրում է ընթացիկ տնտեսական աճի կառուցվածքային առանձնահատկություններից բխող անհրաժեշտ ոլորտային**

⁵ 2023 թվականի տարեվերջին ՀՀ կառավարությունը ստանձնել է ԼՂ կառավարության պարտքային պարտավորությունները՝ ՀՆԱ 2.2%-ի չափով:

վերաբաշխմանն ուղղված միջոցառումների նախաձեռնման, ինչպես նաև պետական կապիտալ ծախսերի՝ նախատեսված ծավալների ապահովման անհրաժեշտությունը: Միևնույն ժամանակ, հարկաբյուջետային միջնաժամկետ կայունության և տնտեսական խթանների արդյունավետ համադրման շրջանակներում ԿԲ-ն ընդգծում է Կառավարության նպատակադրած թիրախներն ապահովող արդյունավետ միջոցառումների հետևողական իրականացումը: